

ישראל, ארצות הברית והאופציה הצבאית מול איראן

זכי שלום

למעלה מעשר שנים שותפות ישראל וארצות הברית לדיאלוג אסטרטגי אינטנסיבי סביב היקף פעילותה הגרעינית של איראן, אופייה של פעילות זו, ההשלכות העתידיות הכרוכות בה ודרכי ההתמודדות עם סוגיה זו. דוברים בכירים של שתי המדינות הדגישו פעמים רבות כי אף על פי שאין בין שתי המדינות הסכמה מלאה בסוגיות העולות לדיון סביב פעילותה הגרעינית של איראן, הדיאלוג ביניהן מתקיים באווירה של פתיחות רבה על בסיס ההערכה שלשתיהן יעד משותף: מניעת התגרענותה של איראן. על רקע זה מפגינות שתי המדינות נכונות לחלוק ביניהן את המידע המצוי ברשותן, כולל מידע מסווג ביותר.

כיום, ארצות הברית וישראל שותפות לדעה כי איראן חותרת לממש, בשלב כלשהו בעתיד, יעד אסטרטגי שלה – השגת יכולת גרעינית צבאית, וכי יש לה את היכולות המדעיות-טכנולוגיות והמשאבים הנדרשים למימוש יעד זה. נוסף לכך, ארצות הברית וישראל מסכימות ביניהן שהתגרענותה של איראן מעמידה בסכנה ממשית אינטרסים חיוניים שלהן ושל מדינות אחרות באזור. בהקשר זה מאזכרים אישים בשתי המדינות בעיקר את הסכנה של תפוצת נשק גרעיני במזרח התיכון, אם וכאשר תשיג איראן יכולת גרעינית: ההנחה המקובלת היא שמדינות שונות במזרח התיכון רואות באיראן אויב מסוכן עבורן. הן מניחות, במידה רבה של צדק, שאיראן גרעינית תסכן אינטרסים חיוניים שלהן. לפיכך, הן תראינה צורך לאזן את התגרענותה של איראן בהשגת יכולת גרעינית מקבילה משלהן. בהקשר זה מוזכרות בעיקר ערב הסעודית, מצרים וטורקיה. קיימת הסכמה רחבה כי שלוש המדינות הללו הן בעלות פוטנציאל כלכלי, מדעי וטכנולוגי שיכול לאפשר להן להגיע ליכולת גרעינית בטווח זמן כלשהו בעתיד.¹

פרופ' זכי שלום הוא עמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי וחוקר בכיר במכון בן גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן גוריון בנגב.

אם אכן יפתחו מדינות אלו יכולת גרעינית, יעמדו המערכת הבינלאומית בכלל, והמזרח התיכון בפרט, בפני מציאות בעלת פוטנציאל הרה-אסון. מדובר במדינות הנמצאות באזור לא יציב מבחינה פוליטית וכלכלית. פועלים בו ארגונים אסלאמיים קנאיים. מעל לכול, מדובר במדינות הנתפסות כבעלות תהליך קבלת החלטות שונה מן הקיים במדינות מודרניות מפותחות – דוגמת ארצות הברית וברית המועצות לשעבר. לפיכך, רווחת ההנחה שאין זה סביר כי ייווצר ביניהן מאזן אימה דוגמת המצב שהיה בין המעצמות הגדולות בתקופת המלחמה הקרה. הסכנה של גלישה לעימות גרעיני נראית הרבה יותר ממשית באזור זה, שבו יש למעצמות המערב, ובעיקר לארצות הברית, אינטרסים חיוניים ראשונים במעלה – כלכליים, מדיניים וצבאיים.

מעבר לכך, הימצאות נשק גרעיני בידי איראן תעצים באורח דרמטי את הביטחון העצמי שלה. המשטר האיראני דוגל באידאולוגיה אסלאמית קיצונית השואפת להשליט את "תורת האסלאם" בעולם כולו, ובראש וראשונה – באזורים הקרובים לאיראן. בחסות הנשק הגרעיני שברשותה תבקש איראן לחתור בעוצמה רבה תחת משטריהן של מדינות באזור, ובראשן ערב הסעודית, מדינות המפרץ, מצרים, ירדן ולבנון. איראן תוכל להעריך שהימצאות יכולת גרעינית בידיה תרתיע מדינות אלו מפני ניסיונות לפגוע בה, בתגובה לפעילותה העוינת. אם יקרה הדבר, תעמוד ארצות הברית מול מציאות שבה תיפגענה בעלות-בריתה המרכזיות באזור, כאשר יכולת התגובה שלהן מוגבלת למדי. תמונת מצב זו תעמיד את ארצות הברית בפני דילמה קשה: תגובה ישירה מצידה עלולה לדרדר אותה לעימות חריף עם מדינות אזוריות רבות-עוצמה ובראשן איראן וסוריה, שאת מהלכו ותוצאותיו קשה מאוד לחזות. מנגד, חוסר תגובה עלול לפגוע באורח קשה באמינותה בעיני בעלות-בריתה ובדימוי ההרתעתי שלה. אם תממש איראן את מטרתה להשתלט על מדינות אלו באורח ישיר או עקיף, ייפגעו באורח חמור אינטרסים לאומיים חיוניים של ארצות הברית.

איראן בעלת יכולת גרעינית תבקש, קרוב לוודאי, להעצים באורח דרמטי את תמיכתה בארגוני טרור אסלאמיים, ובראשם חזבאללה. איראן תוכל להעריך כי גם אם יסלימו ארגונים אלה את פעילותם העוינת נגד מדינות שונות באזור, ובראשן ישראל, יהססו המדינות המותקפות, ובעיקר ישראל, מנקיטת תגובה מסלימה מחשש של תגובת נגד קשה, ובעיקר ירי מסיבי של טילים ורקטות לעבר ריכוזי אוכלוסין, וגלישה לעימות עם איראן עצמה. נסיבות אלה עלולות, בסופו של דבר, לגרום את מדינות האזור לעימות מלחמתי נרחב שישכן אינטרסים חיוניים למערב בכלל, ולארצות הברית בפרט.

על רקע ראיתן את הסיכונים החמורים הכרוכים בהתגרענותה של איראן, שותפות ישראל וארצות הברית לדעה כי יש לעשות כל מאמץ כדי למנוע את הדבר. נשיא ארצות הברית, ברק אובמה, ואישים בכירים בממשל האמריקאי הבהירו פעמים רבות,

בניסוח שאינו משתמע לשתי פנים, כי ארצות הברית לא תאפשר לאיראן להגיע ליכולת גרעינית. בהזדמנויות אחרות חידד הנשיא אובמה את ניסוחיו וקבע מפורשות שעמדת ארצות הברית בכל הקשור לפרויקט הגרעין האיראני היא של מניעה (prevention) ולא הכלה (containment).² מדינת ישראל, ובמיוחד בהנהגתו של נתניהו, הדגישה גם היא, בלשון נחרצת הרבה יותר ובתכיפות רבה יותר, כי ישראל לא תאפשר לאיראן להיות מדינה גרעינית.

ישראל וארצות הברית מסכימות כי לפני שדנים באופציה צבאית, יש לתת סיכוי להסדר עם איראן בעניין פעילותה הגרעינית בדרכים דיפלומטיות ו/או באמצעות סנקציות כלכליות. האופציה הצבאית צריכה להישקל רק לאחר שיתברר כי כל האופציות האחרות אינן מרתיעות את איראן, והיא ממשיכה בקידום פעילותה הגרעינית. הנשיא אובמה חזר והדגיש כי האופציה הצבאית "מונחת על השולחן", וכי ארצות הברית תשקול לעשות בה שימוש אם יתברר שלא ניתן לעצור את פעילותה הגרעינית של איראן בדרכים אחרות. ישראל הרשמית מדגישה שאם וכאשר יסתבר שניתן לעצור את התגרענותה של איראן רק באמצעים צבאיים, היא מעדיפה שארצות הברית תהיה זו שתפעל נגד איראן, רצוי במסגרת קואליציה בינלאומית.³

ישראל מעריכה, ובצדק, שיכולתה של ארצות הברית לפגוע במתקני הגרעין של איראן באורח אפקטיבי רבה יותר מזו של מדינת ישראל. מעבר לכך, אמנם איראן הבהירה שבכל מקרה של מתקפה עליה היא תגיב נגד ישראל, אולם ניתן להניח שעוצמת תגובתה נגד ישראל תהיה פחותה בהרבה, אם וכאשר המתקפה עליה תבוצע על ידי ארצות הברית. עם זאת, ישראל חוזרת ומבהירה כי אם יתברר שארצות הברית אינה נוטה לנקוט פעולה צבאית נגד איראן, וכי הפרויקט הגרעיני של איראן מתקדם, ישראל תשקול לעשות שימוש באופציה הצבאית שלה.⁴ בישראל רווחת הסברה כי קיים פער ניכר בין עמדותיה של ארצות הברית בסוגיית הגרעין האיראני ברמה ההצהרתית הרשמית לבין מדיניותה בפועל, למרות שהנשיא אובמה טרח להדגיש שהוא אינו "מבלף".⁵

התחושה בישראל היא של אי-נחת מהתנהלותה של ארצות הברית ושל ספקנות באשר לכוונותיה כלפי איראן. חששותיה של ישראל גברו מאוד לאחר הסכם הביניים שחתמו המעצמות עם איראן, אם כי באופן רשמי, הנשיא אובמה הדגיש ש"כל האופציות מונחות על השולחן" גם לאחר חתימת הסכם הביניים.⁶ גורמים רשמיים בישראל טוענים כי התוצאה של מציאות זו היא שאיראן אינה מתנהגת כמדינה המאווימת באורח ממשי מתקיפה אמריקאית של מתקניה הגרעיניים. ישראל הרשמית טוענת שוב ושוב שבהיעדר הרתעה ממשית, אין שום סיכוי להצלחתו של מהלך דיפלומטי מול איראן.⁷ אישים בהנהגה בישראל טוענים כי את סוגיית ההרתעה של איראן יש לבחון מנקודת מבטה של איראן. כל עוד לא תחוש איראן שחרב חדה מונחת

על צווארה, היא לא תפסיק את פעילותה הגרעינית. לפיכך, הטיעונים של ארצות הברית על כך שהיא מפעילה לחצים ומפגינה פעילות מאיימת מול איראן ברמת אינטנסיביות גבוהה למדי אינם רלוונטיים. את תמונת המצב צריך לבחון ב"מבחן התוצאה". עד כה, לא נראה שאיראן פועלת כמורתעת על ידי איום במתקפה אמריקאית. אישים בישראל מאזכרים את העובדה שבשנת 2003 הפסיקה איראן את פעילותה הגרעינית, על רקע חששות כבדים שהיו לה מפני מתקפה אמריקאית עליה, בהמשך למתקפה שהחלה באותה שנה נגד עיראק.⁸

כיצד ניתן להסביר את הפער בין עמדתה הרשמית של ארצות הברית בסוגיית התגרענותה של איראן לבין מדיניותה בפועל? אין חולק על כך שהפסקת פעילותה הגרעינית של איראן תשרת אינטרסים לאומיים חיוניים ביותר של ארצות הברית. אין ספק כי ארצות הברית כנה במחויבותה לפעול בכל דרך שהיא, כולל באמצעים צבאיים, כדי להביא למניעת התגרענותה של איראן. יחד עם זאת, לפניה מגוון רחב של אילוצים ושיקולים, המקשים עליה לתרגם מחויבות זו למעשים בעלי אופי צבאי. השיקול הראשון נוגע לחומרת האיום האיראני על ארצות הברית מצד אחד, ועל ישראל מצד שני. כפי שצוין קודם לכן, ישראל רואה באיום האיראני סכנה ממשית, ישירה ומהותית. היא מודעת היטב לאופיו הרצחני של האסלאם הקיצוני ולשאיפתו להביא לחיסולה הפיזי של מדינת ישראל. ל"זכותם" של מנהיגי איראן ניתן לומר שהם לא הסתירו מעולם את כוונותיהם הזדוניות להביא להשמדתה של מדינת ישראל. ראש הממשלה, בנימין נתניהו, חוזר ומשווה את פעילותה הגרעינית של איראן לאירועים שקדמו לעליית הנאצים לשלטון בגרמניה. הוא דוחה את ניסיונות ההרגעה של מדינות המערב לגבי פעילותה הגרעינית של איראן. נתניהו מאמין שמעצמות המערב טועות טעות חמורה בהתייחסותן כלפי איראן, כפי שמעצמות המערב טעו בהתייחסותן השלווה כלפי היטלר.⁹

ישראל גם דוחה את הטיעונים הקובעים שאיראן לא תעז לתקוף את ישראל בנשק גרעיני בשל השיקולים העיקריים הבאים: א. היא מודעת היטב ליכולת התגובה העצומה של מדינת ישראל. היא מעריכה שבידי ישראל יש יכולת גרעינית, ותגובתה עלולה לגרום לאיראן נזקים בלתי־נסבלים מבחינתה. ב. איראן מודעת היטב לעובדה שבידי מדינת ישראל יכולות הגנה נגד טילים מן המתקדמות בעולם. לפיכך, היא צריכה להניח שהטילים שישוגרו לעבר ישראל ייורטו קודם להגעתם ליעד. ג. איראן גם מודעת היטב לכך שקיימת סבירות גבוהה שארצות הברית תגיב בחומרה נגד איראן, אם זו תתקוף את ישראל בנשק גרעיני. בישראל רווחת הדעה שאסור להעריך את דרכי הפעולה של איראן על בסיס צורת חשיבה רציונלית המאפיינת את העולם המערבי. מדובר כאן במשטר בעל תפיסת עולם דתית רדיקלית וקנאית באורח קיצוני. מכאן ההערכה כי

ישראל חייבת להביא בחשבון שהוא יפעל נגדה בכל הכלים העומדים לרשותו, גם אם מבחינה רציונלית הוא יעריך שהדבר כרוך בסיכונים חמורים מאוד עבורו.¹⁰ מאפייניה של מדינת ישראל, ובעיקר היותה מדינה קטנה יחסית, שמרבית אוכלוסייתה מתרכזת בשטח גיאוגרפי מצומצם ביותר, אינם מאפשרים לה להסתכן באופן כלשהו, ולו הסיכון הפעוט ביותר לביטחונה הלאומי. אם תצליח איראן לפגוע בישראל בנשק גרעיני, אפילו באמצעות טיל בודד, ייגרמו לישראל נזקים בנפש וברכוש שעלולים לפגוע בה באורח אנוש. ברור לכול שיכולתה להתאושש לאחר פגיעה כזו מוגבלת ביותר, אולי אפסית.

לעומת זאת, חומרת האיום עבור ארצות הברית שונה לחלוטין. ארצות הברית אינה חוששת בשום מקרה, לפחות בנסיבות הקיימות כיום, שאיראן תוכל לפגוע ישירות בשטחה. אמנם נשמעות פה ושם הערכות על אודות פיתוח טילים ארוכי-טווח על ידי איראן, אולם הממשל האמריקאי אינו מודאג מאפשרות שאיראן תפגע בעריה של ארצות הברית. הסיכון עבור ארצות הברית מאפשרות של פיתוח יכולת גרעינית על ידי איראן אינו נתפס בארצות הברית כמוחשי ומיידי. הסיכון העיקרי עבורה כרוך בפגיעה בבעלות-הברית שלה באזור: ישראל, ערב הסעודית ומדינות המפרץ. ההבדל בחומרת האיום יכול, בין השאר, להסביר את העובדה שארצות הברית, בניגוד לישראל, אינה מוכנה לנקוט צעדים מרחיקי לכת כדי להפסיק את פעילותה הגרעינית של איראן.

מעבר לכך, בתקופת הזמן הנוכחית נמצאת ארצות הברית בצל הטרואמה הקשה שחוותה בעקבות המלחמה הממושכת והעקובה מדם שהיא ניהלה בעיראק ובאפגניסטן. בשני המקרים השקיעה ארצות הברית משאבים עצומים שפגעו באורח קשה בכלכלתה. בשני אזורי הלחימה היא ספגה פגיעות קשות בנפש, שהותירו צלקות קשות בלבה של החברה האמריקאית. מעבר לכך, חוגים רחבים בארצות הברית מזכירים את המעורבות האמריקאית במלחמת המפרץ הראשונה, שנועדה למנוע מעיראק תחת שלטונו של סדאם חוסיין להגיע ליכולת גרעינית. בסופו של דבר, כידוע, הסתבר כי המידע שעיראק בהנהגתו של סדאם חוסיין עסקה בפיתוח יכולת גרעינית לא היה מבוסס. בקרב רבים בארצות הברית עולה החשש שמא גם בהקשר האיראני, ההערכות ה"ודאיות" בדבר המגמה של פיתוח יכולת גרעינית אינן מדויקות לחלוטין, וממילא אין עילה אמיתית לפעולה צבאית אמריקאית נגד איראן.

סיכומו של דבר, על פי כל הסימנים, האומה האמריקאית אינה נתונה ב"מצב רוח" שמעניק לממשל רוח גבית להתערבות צבאית מעבר לים. יש הטוענים שארצות הברית גולשת בהדרגה למדיניות בעלת אופי בדלני. בנאומו האחרון בווסט פוינט הדגיש אמנם הנשיא כי "בדלנות אינה אופציה". יחד עם זאת, נאומו העביר מסר ברור על כך שארצות הברית תשקול בכובד ראש רב מעורבות בעימותים מעבר לים. הביטוי הבולט ביותר לכך ניתן כאשר על הפרק עמדה האפשרות של פעולה צבאית

נגד סוריה, בגין השימוש שעשה אסד בנשק כימי נגד אוכלוסיה אזרחית. כזכור, הנשיא אובמה התחייב במפורש שארצות הברית תנקוט במקרה כזה פעולה צבאית נגד סוריה. ואולם, ממש כאשר הפעולה כבר עמדה לצאת לדרכה, החליט הנשיא לבקש את אישור הקונגרס לפעולה. חברי הקונגרס לא נטו לאשר פעולה כזו, ככל הנראה על בסיס הערכתם שהיא לא תזכה לתמיכה בקרב הציבור האמריקאי. בסופו של דבר נמנעה הפעולה הצבאית והושג הסכם בעניין הוצאת הנשק הכימי בסוריה. על טיבו של ההסכם מנקודת ראותה של ארצות הברית ועל מידת ישימותו קיימות מחלוקות בקרב חוקרים ואנשי ממשל. רבים סוברים שהתנהלות הנשיא בהקשר זה פגעה באמינותה של ארצות הברית, וממילא – בדימוי ההרתעתי שלה.¹¹

לבסוף, אורך הרוח של ארצות הברית עולה בהרבה על זה של מדינת ישראל באשר לטווח הזמן של שימוש ביכולת הצבאית שלה. שר הביטחון לשעבר, אהוד ברק, טבע את המושג "אזור חסינות" בכל הנוגע ליכולת הפעולה הצבאית של ישראל נגד איראן. ככל שהזמן חולף, כך טען, ישראל תתקשה יותר ויותר לבצע פעולה צבאית נגד איראן. עם הזמן, איראן תצליח ליצור סביבה "מרחב חסינות" שימנע מישראל שימוש באופציה צבאית נגדה. מנקודת ראותה של ארצות הברית, הזמן החולף כמעט אינו משפיע על יכולת הפעולה הצבאית שלה מול איראן. עוצמתה הרבה וכלי הנשק המצויים בידיה בשפע יאפשרו לה להנחית על איראן מכה צבאית קשה גם בשנים הקרובות. על רקע זה, בין השאר ובניגוד לישראל, ארצות הברית אינה פועלת בתחושה של דחיפות ולחץ זמן.¹²

הערות

- 1 Bahgat, Gawdat, "Nuclear Proliferation: The Case of Saudi Arabia," *The Middle East Journal*, Volume 60, Number 3, Summer 2006, pp. 421-443, <http://www.ingentaconnect.com/content/mei/mei/2006/00000060/00000003/art00002>
- 2 בוועידת השדולה היהודית איפא"ק ב-2012, אמר הנשיא אובמה את הדברים הבאים: "Iran's leaders should understand that I do not have a policy of containment; I have a policy to prevent Iran from obtaining a nuclear weapon," President Obama at 2012 AIPAC Policy Conference, March 04, 2012, <http://www.whitehouse.gov/photos-and-video/video/2012/03/04/president-obama-2012-aipac-policy-conference#transcript>
- 3 זכי שלום, "חזרת הדין באופציה הצבאית אל מול הגרעין האיראני", **מבט על**, גיליון 446, 16 יולי 2013. <http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=4864>
- 4 על האופציה הצבאית של ישראל מול איראן, ראו: Jim Zanotti, Kenneth Katzman, Jeremiah Gertler Steven A. Hildreth Israel, "Possible Military Strike Against Iran's Nuclear Facilities," CRS Report for Congress, September 28, 2012, <http://fas.org/sgp/crs/mideast/R42443.pdf>
- 5 Jeffrey Goldberg, "Obama to Iran and Israel: 'As President of the United States, I Don't Bluff'," *The Atlantic*, March 2, 2012.
- 6 Inreview with NBC, June 2, 2014, <http://www.nbcnews.com/video/cnbc/53884579#53884579>

- 7 סגן הרמטכ"ל האיראני, הגנרל מסעוד ג'זאירי (General Masoud Jazayeri) אף אמר (6 במארכ 2014) שאיומי אובמה הפכו לבדיחה נפוצה בקרב אזרחי איראן, ובעיקר בקרב הילדים. ראו: <http://www.breitbart.com/Breitbart-London/2014/03/06/IRAN-OBAMA-THREATS-A-JOKE-WON-T-DISMANTLE-ANYTHING-THAT-S-OUR-RED-LINE>
- 8 ברק רביד, "נתניהו: יש להציב מול איראן אופציה צבאית אמינה, איראן ממשיכה לשעוט קדימה במהירות לפיתוח יכולת צבאית גרעינית. איראן מרחיבה ומשכללת את מערך ההעשרה ומפתחת כור פלוטוניום במקביל", **הארץ**, 14 ביולי 2013, 1.2071174, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2071174>
- 9 בנאום שנשא ביד ושם בעצרת ליום הזיכרון השואה לשואה ולגבורה, אמר ראש הממשלה בנימין נתניהו: "היו בימים ההם יהודים שחששו להזעיק את אומות [העולם] מחשש שהמאבק בנאצים ייתפס כבעיה יהודית. היו שחשבו שהסכנה תחלוף. הם שתקו והאסון הגיע [...] כיצד רבים כל כך לא ראו את הסכנה? האמת המרה היא שלא שהם לא ראו, הם לא רצו לראות. הם לא רצו לראות את האמת, כי הם לא רצו להתמודד עם ההשלכות של האמת. שנים לפני כן חווה העולם מלחמה נוראה, ולכן מנהיגי העולם רצו להימנע בכל מחיר ממלחמה נוספת. בכך, הם הכשירו את הקרקע למלחמה הנוראה בתולדות המין האנושי". ראו: יוסי אלי, "נתניהו: המאיימים להשמידנו – לא הצלחתם ולא תצליחו", וואלה: חדשות, 28 באפריל 2014, 550/2741063, <http://news.walla.co.il/?w=550/2741063>
- 10 בנאום שנשא בפורום סבן אמר בנימין נתניהו כי איראן גרעינית תשנה את פני ההיסטוריה... היא פועלת על בסיס עקרונות מטורפים: "יכול להיות שהם מדברים אנגלית ויודעים לעשות מצגות פאוור פוינט, אבל כשהם מחויבים לאידאולוגיה קיצונית, אני אומר: היתה", **מעריב**, 8 בדצמבר 2013, <http://www.thepost.co.il/news/new.aspx?pn6Vq=E&0r9VQ=EIMFJ>
- 11 Transcript of President Obama's Commencement Address at West Point, MAY 28, 2014, <http://www.nytimes.com/2014/05/29/us/politics/transcript-of-president-obamas-commencement-address-at-west-poi>
- 12 "ברק: איראן נעה למצב של חסינות בפני תקיפה", YNET, 27 בינואר 2012, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4181657,00.html>